

KATHOLIEK-NEDERLANDSCHE
BROCHUREN-VEREENIGING.

III.

Het mandement van het Nederlandsch Episcopaat
EN
de zoogenaamd liberale partij.

Aanteekeningen op eene redevoering, door den heer Haffmans den
15 December 1869 in de Tweede Kamer uitgesproken.

DOOR
EEN LIMBURGER.

DERDE JAARGANG.

TE HAARLEM BIJ
A. B. VAN DEN HEUVEL.
1870.

HOOGGEACHTE HEER NUYENS!

Lief ware het mij, indien bijgaand opstel een plaatsje kon vinden in Uwe Brochuren-Vereeniging. 't Is geen kunstgewrocht, ik erken het gaarne; maar dat wordt, meen ik, niet verlangd. Het is niets dan een vlugschriftje, in der ijl op het papier geworpen ten gevolge eener invallende gedachte. Ik geef het ongeschaafd en ongepolijst, gelijk het uit de pen is gevloeid. Van één ding ben ik echter zeker. Wat u ook daarin mishagen moge, de behandelde stoffe zal stellig uwe goedkeuring wegdragen. 1) Ik heb nog niet vergeten, hoe gij steeds in dienzelfden geest zijt werkzaam geweest.

De titel mijner Brochure, vrees ik, zal al dadelijk aanstoot geven. Ik hoor u al zeggen: »*Door een Limburger!*» Wat moet dat beteekenen? Zijn wij niet allen Nederlanders? Staan wij niet allen voor dezelfde zaak? Zijn er in den strijd tegen de schoolwet Noord-Brabanders, Hollanders of Limburgers te onderscheiden?"

Zeer zeker niet, waarde heer. Maar ik zal u zeggen, waarom ik aan dit mijn vlugschriftje een certificaat van oorsprong wensch te geven.

1) In de hoofdzaken ben ik het geheel en al met mijn geachten Limburgschen vriend eens. Evenwel verschillen wij in sommige waardeeringen van personen: iemand die, gelijk ik, sinds 1848, soms mede strijd, altijd aandachtig toeschouwer van den politieken strijd geweest ben, zal moeilijk vele sympathien voor Thorbecke ter zijde stellen, al keurt hij niet alle zijne politieke daden goed. Ook kan ik niet geheel en al toestemmen dat de katholieken dóór der liberalen hulp geëmancipeerd zijn. De liberale partij is door hen geholpen en zij door de liberalen: een bondgenootschap, door den loop der omstandigheden geboren; door de houding der liberale partij verbroken. Overigens ben ik het met den geachten schrijver geheel en al eens.

W. J. F. N.

Vooreerst, omdat wij Limburgers veel goed te maken hebben, daar wij veel bedorven hebben. De provincie Limburg op zich zelve heeft slechts vier afgevaardigden, en alle vier versterken de rangen der partij, die de handhaving der schoolwet in haar vaandel voert. Hoe deze heeren, onder die vlag gekozen en varende, de schoolwet bestrijden kunnen, is en blijft mij een raadsel. Men wordt dan ook weinig van hunne pogingen gewaar. Zoudt gij ook niet denken, dat de onderwijsquaestie een langen en diepen slaap zou slapen, indien de liberaal-katholieken haar wakker moesten houden?

Ziedaar de eerste reden.

Maar ik heb nog een tweede. Wij Limburgers zijn beter dan anderen geplaatst, om het hatelijke onzer schoolwetgeving in al zijn omvang te gevoelen. Onze provincie is als eene wig gedreven tusschen twee landen, waar het onderwijs milder geregeld is dan bij ons. In welk land is het dat niet? Baden zou alleen met Nederland in gestrengheid kunnen wedijveren. Wij hebben dus het schouwspel van het »anders-zijn" en van het »beter-zijn" dagelijks onder onze oogen. Wat wonder, dat wij met minder geduld het juk dragen, dat onzen naburen niet opgelegd is?

Inderdaad, alles wel bedacht, aan Limburg mag men met alle recht den eisch stellen, dat het de moedigste strijders voor de goede zaak oplevere. *Wij* toch hebben nooit den druk gekend, die elders eeuwen lang op de gemoederen der katholieken gelegen heeft. *Wij* zijn niet gehouden, met neergeslagen oogen te staan en bescheiden te spreken. *Onze* geschiedenis dringt ons dat niet op. *Wij* zijn niet *geëmancipeerd*, wij zijn *vrij geboren*. Wij kennen niets dan onze rechten, die nimmer gekrenkt werden en die wij vrijmoedig handhaven, overal en tegen elk. Het verpletterend gevoel der minderheid, der verdrukte minderheid vooral, is en was ons steeds ten eenenmale vreemd.

En toch heeft Limburg nog zoo weinig voor de katholieke zaak in Nederland gedaan!

't Is daarom vooral, dat ik deze mijne zwakke poging op het crédit mijner provincie wenschte gebracht te zien. Vergeef mij, ter wille der bedoeling, dit kinderlijk provincialisme.

Aanvaard, enz.

Het mandement van het Nederlandsch Episcopaat

en

de zoogenaamd liberale partij.

Hoe menig dreigement en vloek heb ik gehoord!
Wat heeft men gift en gal gebrakt, en brand en moord
Getierd, en 't gansche jaar gescholden en gekreten,
Niet anders, of ze U met tanden wilden eten.

GLISBRECHT VAN AMSTEL.

WIE HEEFT HET MANDEMENT IN DE KAMER GEBRACHT?

De verdedigers der schoolwet, de liberalen. Zij deden dit reeds voor-verleden jaar in December, bij de behandeling der begroo-ting voor 1869. Hunne woordvoerders waren de heeren Jonckbloet en Gratama. De schamperheid waarmeè deze redenaars tegen het mandement uitvielen, getuigde hoe diep zij getroffen waren. Men signaleerde dit »stout bestaan”, dezen »greep in onze zaken van staat”, dit »attentaat op onze roemrijke geschiedenis” aan de aandacht der Kamer en van het Nederlandsche volk. Het was een requisitoir in *optima forma*.

Wij treden in geen bijzonderheden. Wij volgen het voetspoor van den Heer Hallmans, die verklaarde dat hij die redevoeringen liefst met den mantel der liefde wilde bedekken. Inderdaad, onze zaak is te goed, te edel, om aan bitterheid plaats te geven.

EN WAT DEDEN DAAROP DE KATHOLIEKEN?

Zij zochten te sussen, tot bedaren te brengen. En hierin slaagden zij volkomen. Nadat vooral de heeren van Nispen van Sevenaer, van der Does de Willebois en Heijdenrijck het woord hadden gevoerd, viel het geheele gebouw der beschuldiging op jammerlijke wijze in duigen. De heer Jonckbloet verklaarde, dat hij uit eigen hoofde, en niet in naam der partij gesproken had, en beleeed daarmee zelf — hetgeen toch voor elk een openbaar was — dat hij fiasco maakte.

Hierbij bleef de zaak en moest zij voorloopig blijven. De harts-tochten der verdedigers der schoolwet waren te zeer opgewekt, dan dat zij vooralsnog naar rede konden luisteren.

Maar niet voor altijd moest het daarbij blijven. Het was niet genoeg den onredelijken aanval afgeslagen te hebben; de zaak moest bovendien in het ware licht, op haar juist standpunt geplaatst worden.

Het mandement diende gewroken. Zoo althans begreep het de heer Haffmans en wij zijn het volkomen met hem eens.

Alvorens wij echter verder gaan, willen wij eerst die redevoering onder de oogen onzer lezers brengen. Onze beschouwingen volgen dan als van zelf. Dit alleen zij opgemerkt, dat die redevoering van liberale zijde, in- en buiten de Kamer onbeantwoord is gebleven. Blijkbaar viel er niets tegen te zeggen. Wel heeft de Nieuwe Rotterdammer Courant geruimen tijd daarna in algemeene termen een critiek daarvan geleverd, maar zonder het door den spreker ingenomen standpunt in het licht te stellen en zonder zijne argumenten te ontwrichten. Van een en ander wordt niet gerept. De N. R. C. draait er om heen; het verwondert ons niet.

De heer Haffmans toch heeft zich in deze zijne redevoering niet op het standpunt van den geloovige — van den »kerkelijke» zouden de liberalen zeggen — gesteld, maar op dat van den staatsman, den wijsgeer, den geschiedkundige. Hij spreekt niet uitsluitend als katholiek. Neen, hij betreedt het terrein zijner tegenstanders, stelt de zaak voor in het licht hunner wereldbeschouwing en betoogt dat óók in dat licht bezien, de houding der liberale partij tegenover het mandement is onberedeneerd en onpolitiek.

Te recht. Had de heer Haffmans als katholiek gesproken, men zou hem terstond zijn ultramontanisme tengeworpen hebben.

»Wij kunnen met u niet redeneeren (zou b. v. de N. R. C. gezegd hebben) Gij brengt alles in verband met Rome. Het zwaartepunt voor u ligt niet hier, maar aan gindsche zijde der bergen. Gij zijt geen vrij burger in een vrij land; geen Nederlander onder Nederlanders; geen mensch onder menschen; gij zijt een ultramontaan.» — Dit althans is het gewone argument waarmee wij katholieken door de zich noemende liberale pers bejegend worden. Menigeen heeft zich verwonderd, dat dit wapen in dit geval niet gebruikt is. Het was, omdat de spreker de liberalen in hun eigen kamp, met hun eigen wapenen aangetast had.

REDEVOERING VAN DEN HEER HAFMANS. 2)

»Ik heb mij geruimen tijd van spreken onthouden om daardoor eenige aanspraak te verwerven op de welwillendheid der Vergadering. Ik heb iets omtrent de onderwijsquaestie op het hart en dat moet er af. Misschien deed ik beter te zwijgen, maar ik kan niet. Ik zeg het met den dichter:

»Men acht hem wijs, die den vinger op den mond leit.

Verstond ik ook die kunst! Maar wat op 's harten grond leit,
Dat welt mij naar de keel.»

Ik heb een punt van actueel belang te behandelen: de houding van de verdedigers der schoolwet van het laatste jaar.

§ 1. Vooraf een woord over de jongste houding der Regering in deze zaak; de heer van Golstein sprak zoeven over hare houding van vroeger; ik wensch te spreken over hare allerjongste houding.

Toen bij de algemeene beschouwingen van verschillende zijden dezer Kamer werd gezinspeeld op de weifelmoedigheid der Regering, vond dit aan de groene tafel geen gehoor. Dit verwonderde mij niet, maar wel de wijze waarop men zich verdedigde. Welke was die wijze? »Hoe? — zeide men — spreekt gij van weifelen? En de onderwijsquaestie dan! Staat de Regering daarin niet pal tegen alle aanvechtingen als een rots te midden der woedende baren? Wie durft nog van weifelen spreken?»

Ik verzoek de Kamer zich te herinneren, dat niet alleen de

2) Bijblad tot het Staatsblad; zitting 15 December 1869.

Minister van Binnenlandsche Zaken maar ook die van Finantien aldus spraken; ik mag dus zeggen *de Regering*.

Die houding der Regering dan heeft mij met innig leedwezen vervuld; ik zag daarin dat de onderwijsquaestie bestemd is om te dienen tot vereenigingspunt tusschen de liberale partij en deze Regering. Ik zag daarin dat deze Regering, die niet op alle punten ('t is er verre af) het eens is met alle fractien der liberale partij, hare houding in de onderwijsquaestie heeft gekozen als waarborg voor haar zuiver liberaal karakter, en dat zij uit die houding argumenteert, dat zij verdient door alle nuances der liberale partij gesteund te worden. Ik betreur die houding, want daardoor wordt de onderwijsquaestie meer en meer gemaakt tot eene *politieke* quaestie. En zulks niet door de oppositie (dit ware nog te vergeven, want zij kan dikwijls niet anders) maar door de Regering zelve, en dat zonder noodzaak of doel.

Welke noodzaak immers bestond er om zich te beroepen op de onderwijsquaestie? En welk doel kon het hebben? Dat de Regering het zou hebben gedaan om hare positie te degageren om den strijd te verplaatsen en, in plaats van het mikpunt te zijn, rustig te kunnen toezien hoe de voor- en tegenstanders der schoolwet elkander in het haar zitten — zoo iets mag ik niet veronderstellen.

Intusschen, het feit is daar; de Regering draagt het hare er toe bij, om van de onderwijsquaestie eene *partijquaestie* te maken, en het gevolg daarvan is dat de strijd te vinniger, de eendelijke oplossing van het moeilijk vraagstuk, dat ons en het gansche land bekommert, te moeilijker worden. Ik betreur dit in het belang van het land.

Is het niet vreemd, Mijnheer de Voorzitter? Juist de eenige quaestie waarbij de meeste omzichtigheid te pas kwam; waarbij huivering zoo natuurlijk, aarzelings zelfs pligtmatig was, wordt door de Regering, als of het niets ware, doorgehakt. De onderwijsquaestie is eene teedere zaak, die andere staatslieden — om eene gemeenzame uitdrukking te bezigen — niet anders dan met handschoenen aanvatten; deze Regering maakt zich daarvan een staf om er op te steunen. Ik moet zeggen dat dit eene zeer cavalière wijze is waarop men die quaestie behandelt. Ik kan den Minister verzekeren, dat hij daardoor aan deze zijde der Verga-

§ 2.

§ 3

dering menig gemoed heeft gekwetst. Nu zal Zijne Exellentie misschien zeggen: »dat is mijne bedoeling niet geweest; ik heb het zoo niet ingezien”. Maar dat is het juist waarover wij ons beklagen; de Minister begrijpt niet wat deze zaak voor ons is, hij kan zich in onze positie niet verplaatsen. Hij meent, dat zij voor ons is even als iedere andere quaestie; zoo als bijv. die van de pandjeshuizen; men is er vóór of tegen, en als er over gestemd is, denkt men er niet meer aan. Neen, de zaak van het onderwijs is ons hart en onze ziel; wij hebben zonder haar geen leven. Al kwam nu de Minister tot ons met Gijsbrecht van Amstel zeggende:

»Of zoo ik schuldig ben en heeft het mij gemist,

’t Is uit onnoozelheid, en zonder erg of list”,

dan zouden wij al wederom moeten zeggen: Dat is juist het treurige van ’t geval. De Minister begrijpt ons niet.

- § 2. Ik kom thans ter zake. Ik zeide zooeven dat in de onderwijsquaestie huivering zoo natuurlijk, aarzeling zelfs plichtmatig was en ik voeg er nu bij: thans meer dan ooit. De quaestie toch is eene nieuwe phase ingetreden, wat niet genoeg erkend en begrepen wordt; eene nieuwe phase, op welke ik de opmerkzaamheid van de Kamer wensch te vestigen.

Ik stel mij voor twee vragen te beantwoorden; de eerste is: Welk effect heeft het mandement op de houding der liberale partij en der Regering gehad? en de tweede: welk effect had het *moeten* hebben? met andere woorden: hoe is het mandement ontvangen? en hoe had het ontvangen moeten zijn?

- § 3. Ik noem hier de Regering en de liberale partij; de reden ligt voor de hand. Ik heb reeds vroeger gezegd dat de Regering in deze niets anders is dan de mandataris der liberale partij. Al zou zij in haar hart genegen zijn om toe te geven — ik maak mij echter daaromtrent volstrekt geene illusien — dan nog zou zij niet kunnen en niet mogen. De Regering verliest daarom hare verantwoordelijkheid niet. Maar wij, die haar bestrijden, wij zouden verkeerd doen, met ons tot haar te bepalen. Het verzet tegen onze eischen ligt verder en dieper, en daarom rigten zich mijne woorden ook over de groene tafel heen tot de hoofdleiders der liberale partij, of het mij gelukken mogt eenigen indruk op hen te maken, en hun te doen gevoelen hoe onberedeneerd en impolitiek de houding is waarbij zij volharden.

Ik zal mij niet laten afschrikken door hetgeen de heer Jonckbloet gisteren zeide »dat het toch niet helpt”. Ik hoop nog altijd mijne tegenstanders te kunnen overtuigen, dat zij niet alleen *in abstracto*, maar ook *in concreto* illiberaal zijn. Vertwijfelden wij daar aan, wat zouden wij dan hier doen? Dan zou ons niets overblijven dan op het voorbeeld van Cobden meetings te gaan houden. Want regt en vrijheid moet er komen, hetzij dan op de eene of op de andere wijze. Doch ik heb betere verwachting, en hoop nog altijd dat de liberale partij zich bekeeren zal. Waarom zoude zij niet? De uitstekendste vernuften der liberalen zijn reeds op onze zijde. Ik begrijp daaronder ook den heer Jonckbloet, die als geleerde en wijsgeer met ons is, maar alleen als lid der liberale partij tegenover ons staat.

§ 4. Welk effect heeft het mandement op de houding der Regering en der liberale partij in het algemeen gehad? Juist het tegenovergestelde van hetgeen men verwachten mogt. Het mandement was bedaard, zachtzinnig, gematigd; en werd als zoodanig zelfs door de tegenstanders geprezen. In eene openbare vergadering van het Nut heeft een inspekteur van het middelbaar onderwijs het zelfs zoetvloeiend en wekelijk genoemd. Wil men meer? — Welnu! dat zachtzinnig mandement is met hartstogtelijkheid beantwoord. Behoef ik alle bijzonderheden op te halen? Te wijzen op de redevoeringen, verleden jaar, om dezen zelfden tijd, in deze Vergadering gehouden, welke ik liefst met den mantel der liefde bedek? Op de professorale speeches, die tengevolge konden hebben dat zelfs de schooljeugd in den strijd geslept werd? Op de rustige maatschappijen die toen op de been raakten, zoo als het Nut en het Nederlandsch onderwijsgenootschap? Het is niet noodig. Een ieder staat het gebeurde nog voor den geest. Ik zal daarvan niet meer zeggen dan noodig is om mijne gedachte duidelijk te maken. En de drukpers dan, de liberale drukpers! Heeft men ooit zulk eene opgewondenheid gezien? En dat in het rustige Nederland!

Ziedaar het weinig liefderijk antwoord op het kalme woord door de kerkvoogden tot hunne geloovigen gerigt.

Ik stond verbaasd. Ik zocht naar eene verklaring van het verschijnsel, en meende die te vinden in den verkiezingsstrijd die op handen was. Maar Junij ging voorbij en mijne verbazing steeg

ten top, toen het rumoer aanhield. Het was dus geene voorloopige houding der liberale partij, met het oog op de verkiezing; maar een definitive. Men had besloten — dit bleek — om het mandement in geenerlei aanmerking te nemen, maar het te trotseren. En nu moet ik toch de heeren aan de overzijde, waarvan sommigen zoo grooten invloed op de liberale drukpers uitoefenen, in bedenking geven, of dat wel eene gezonde, verstandige en vaderlandlievende politiek was?

§ 5. *Wat is het mandement?* Men heeft het hier en elders aan eene kritiek onderworpen, naar mijn inzien te onpas. Het mandement is geen letterkundig product, dat met den uitslag eener kritiek staat of valt. Het is eene verklaring der bevoegde autoriteit omtrent de godsdienstige begrippen der Katholieken, in verhouding tot de regeling van ons openbaar onderwijs. Op dit punt voorzeker is de uitspraak der kerkvoogden en voldoende, en afdoende.

Niemand kan daartegen opkomen, of hij moest beweren het beter te weten dan de kerkvoogden. Nu zegge men niet, gelijk men gedaan heeft: het mandement drukt het gevoelen uit der onderteekebaren. Neen, mijne heeren, het mandement zegt, welke de godsdienstige begrippen zijn van *alle Katholijken*, het zegt dat de bestaande regeling van het onderwijs in strijd is met de godsdienstige begrippen der Katholijken. En hieruit volgt dat, daar de Grondwet gebiedt dat die regeling moet geschieden met eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen, de bestaande regeling in strijd is met de Grondwet voor twee vijfden der natie. Ziedaar de beteekenis van het mandement. Ik verwacht daarop geen tegenspraak hoegenaamd, *maar vooral niet van Katholijken*. En nu mogen de andersdenkenden niet zeggen, dat voor hen het mandement niets is dan het oordeel van hen, die het onderteekend hebben. Het komt er niet op aan wat het voor andersdenkenden is; wij *Katholijken* houden er ons aan; voor ons allen, zonder onderscheid, is het eene *norma agendi*.

En wanneer dat zóó is, Mijnheer de Voorzitter, is het dan wel verstandig dat mandement te ontvangen zoo als is geschied? Ik vraag het in gemoede.

U wordt kenbaar gemaakt, op de meest heusche wijze kenbaar gemaakt, dat de bestaande regeling van het onderwijs in strijd is met de godsdienstige begrippen van twee vijfden der natie, behalve

diegenen die reeds vroeger die verklaring hebben afgelegd. En nu vliegt men op, en verklaart dat men meer dan ooit, bij alle middelen en mogelijkheden, de schoolwet zal handhaven; dat van stonde af aan die handhaving de leus is der liberale partij en dat men niets, niets hoegenaamd wil toegeven. Is dat redelijk?

§ 6. En nu beroepe men zich niet wederom, zooals men vroeger zoo dikwerf gedaan heeft, op de *meerderheid der natie*. Men zegge niet: »al wilden wij toegeven, wij kunnen het niet; want de natie wil het niet.» Vooreerst, ook eene minderheid heeft aanspraak op hare grondwettige rechten. Maar waar is uwe meerderheid? vraag ik. Ik zie ze niet; integendeel, de meerderheid der natie is op onze zijde. Of zou iemand willen beweren dat behalve de Katholijken niet $\frac{1}{10}$ van de natie op godsdienstig onderwijs zou gesteld zijn? Dat kan niemand. En meer dan $\frac{1}{10}$ hebben wij niet noodig om, gevoegd bij $\frac{2}{5}$ der Katholijken, de helft der natie uit te maken. Ik laat het aan de heeren anti-revolutionairen, onze geachte medeleden, over, om *die Häupter ihrer Lieben zu zählen*; maar zooveel ik er over oordeelen kan, zijn zij veel talrijker dan $\frac{1}{10}$ der natie.

En ziedaar het hooge gewigt dat het mandement in de weegschaal der onderwijsquaestie legt. Vroeger waren de Katholijken verdeeld en kwamen daardoor niet in aanmerking. Een deel zelfs heeft bijgedragen om de wet van 1857 tot stand te brengen. De heeren anti-revolutionairen stonden toen alleen tegenover de liberale partij en een groot deel van de conservatieven. De Katholijken die hen steunden werden opgewogen en geneutraliseerd door hen die voor de wet waren. Thans is het anders; thans staan de Katholijken als *één* man aan hunne zijde. De partij in den lande, genoemd naar haar uitstekend hoofd, den man die zich onsterfelijke verdiensten verworven heeft op het gebied der gewetensvrijheid, en van wiens talentvolle en onvermoeide pogingen ook wij Katholijken eenmaal de zoete vruchten hopen te plukken, die partij is met $\frac{2}{5}$ der natie versterkt. Men spreke dus niet meer van de »*kleine minderheid*.» De heer Groen van Prinsterer zou, indien wij het geluk hadden hem nog in de Kamer te zien, zich niet meer behoeven te beroepen op het »volk achter de kiezers» — hoewel hij het te regt deed, want ook voor

§ 7.

§ 8.

die lieden en *juist* voor hen, die niet in staat zijn het bijzonder onderwijs te bekostigen en hunne kinderen toch niet kunnen opleiden in een geest die strijdig is met hunne godsdienstige overtuiging; juist voor die lieden dient gezorgd te worden. De heer Groen van Prinsterer zou thans zeggen: »mijn eisch is tevens die van 1.400,000 Katholijken; gij moogt u dus niet meer op de meerderheid der natie beroepen; die meerderheid is aan onze zijde.»

§ 7. »En de verkiezingen van Junij!» hoor ik mij tegenwerpen. De heer Jonckbloet zag er gisteren nog met welbehagen op terug en met blijde vooruitzichten blikte hij in de toekomst.

De verkiezingen in Junij hebben eenige voorstanders van het vrije onderwijs doen vallen — ik erken het; maar bestonden daarvoor niet ook andere redenen?

Ik zou die kunnen noemen, maar onthoude mij, om geen teedere snaren aan te roeren. Men vergete echter niet dat er ook voorstanders der schoolwet gebleven zijn.

In elk geval, en hierop komt het aan, in de *Katholieke* districten was de uitspraak ondubbelzinnig. De Katholieke kiezers hebben beantwoord aan de verwachting. De uitslag van de verkiezingen van Junij in de Katholieke districten bewijst dat op den duur in deze Kamer geen Katholiek zitting nemen kan die de schoolwet verdedigt. Maar waar zijn die thans?.. Ik zie hen niet.

Men make zich dus geen illusien en beschouwe de zaak zoo als die is. En dan vraag ik nogmaals: is de houding der liberale partij tegenover zulk een gewichtig feit, redelijk en politiek?

§ 8. Ik geloof het niet. Maar welke had dan de werking van het mandement op de houding der tegenstanders moeten zijn? Naar mijn inzien eene calmerende, een appaiserende. Die gemoedelijke taal, uit het hart gevloeid, had *tot* het hart moeten spreken. Men had moeten voelen dat het hier niet (gelijk men voorgeeft) gold, zucht tot overheersching, maar gemoedelijke gewetensbezwaren. Men had er bij moeten bedenken, welke overwinning het aan de kerkvoogden moet gekost hebben eer zij tot dien stap overgingen. Men had daarnaar moeten afmeten hoe groot de zorgen waren, waardoor zij gedrongen werden. Men had ook aan den onvermijdelijken invloed moeten denken, dien het mandement op de Katholijken moest uitoefenen. Men had moeten be-

seffen dat door dien ontzettenden aanwas van de oppositie, de tot nog toe aangenomen houding onmogelijk was geworden. Men had, met één woord gezegd, verzachting moeten aanbrengen; men had moeten toegeven. Dit gebod, mijns inziens, eene wijze, eene voorzichtige, eene vaderlandslievende staatkunde.

Men heeft dit niet gedaan maar zich integendeel schrap gezet.

- § 9. En met welke hoop van uitkomst? ik bid U. Welk resultaat beoogt men? Wat zal het gevolg wezen? Denkt men soms het mandement te niet te doen, het te neutraliseren? Ik weet wel waarmede men zich heimelijk vleit. Men denkt de Katholijken te verdeelen en hen te splitsen: aan de eene zijde zoogenaamde liberaal-nationale Katholijken, die de neutrale school boven die der Kerk stellen, en aan de andere zijde de onverbeterlijken, die men voor het vaderland verloren acht. Men hoopt daarbij het grootste gedeelte tot zich te trekken, vooral in de toekomst wanneer de neutrale volksschool hare werking zal hebben doen gevoelen. IJdele hoop! Indien dergelijke pogingen in eenig land met eenige kans op succes konden beproefd worden, in Nederland nooit. En waarom niet? Omdat de Nederlandsche Katholijken bij uitstek Katholijk zijn. Zij hebben daarvan nog in de laatste tijden, tot groote ergenis van sommigen, die niet houden van zulke blijken van verknochtheid en geloof, de duidelijkste en schitterendste bewijzen gegeven. Maar waarom beroep ik mij op feiten en bewijzen? Het kan niet anders; het ligt in den aard der zaak. Wij Katholijken in Nederland zijn wat men ons gemaakt heeft en wij zullen zijn wat men van ons maken zal. Wanneer het waar is wat de geschiedenis van alle tijden en volken leert, dat de mensch zich meer en meer aan zijne godsdienst hecht naarmate hij er meer voor te lijden heeft, is het dan te verwonderen dat de Nederlandsche Katholijken zoo innig aan de Roomsche godsdienst gehecht zijn? Ja! zij zijn het, en zullen het hoe langer hoe meer worden, als men zoo voortgaat gelijk men thans bezig is. Het is sedert het mandement gebruikelijk geworden om de Katholijken, die zich in gemoede verplicht achten de schoolwet te bestrijden, Ultramontanen en Jezuiten te noemen. Al wat men tegenwoordig hoort en ziet is Ultramontaan of Jezuit. Ik zelf, mijnheer de voorzitter, ben er een geworden zonder het te weten. Ik laat de benaming daar; zij is

wel niet zeer liefelijk, maar ik kan er mij niet boos om maken. Ik vraag echter, wie maakt ze, Ultramontanen en Jezuïten, indien er zijn? Dat doen zij, die er bij elke gelegenheid *à tort et à travers* tegen te velde trekken, en al wat aan de Katholijken dierbaar is belachelijk trachten te maken (om geen sterker woord te gebruiken). Maar zij zullen er hun doel niet mede bereiken; het tegenovergestelde zal gebeuren van hetgeen zij beoogen. Neen geen splitsing, geen scheuring der Katholijken zal het gevolg zijn van al die pogingen, maar aansluiting; geen uitdooving maar opwekking van het confessioneel bewustzijn!

Het feit is daar; wie niet ziende blind is, erkent het. Er waren en er zijn er nog onder mijne geloofsgenooten, die liever geen partij kiezen, die zich liefst buiten den strijd houden en niets anders verlangen dan God naar hun geweten te dienen, en dat men ze met rust late. Het zijn die *rustigen in den lande*, waarvan de heer Groen sprak, zeker niet de minsten, althans niet de ongemakkelijksten onder de burgers. Maar ofschoon zij zich rustig houden, men rekene niet op hen! Indien men hen geweld aandoet, indien men ze dwingt zich vóór of tegen te verklaren, ik verzeker u, Mijnheer de Voorzitter, men zal tot in den laatsten Katholiek een Ultramontaan vinden. Ziedaar het gevolg van al die pogingen in Nederland!

§ 10. Maar ook elders zouden zij schipbreuk lijden. Ik vraag aan de steunpilaren van de neutrale volksschool, ik vraag het hun met den heer Pierson: »of zij zich in goeden ernst tegen eene magt als die der Roomsche Kerk opgewassen wanen?»

Ik noemde daar den heer Pierson; ik hoop dat zijne brochures, als die van een geestverwant, door onze liberale staatslieden druk gelezen en behartigd zal worden. Het zij mij vergund in 't voorbijgaan slechts een, één enkel citaat daaruit te ontleenen. Dit betreft het cardinale punt, de quaestie namelijk: of met de neutrale volksschool propaganda van de liberale wereldbeschouwing bedoeld wordt. Daaromtrent zegt de heer Pierson: »De hartstogtelijkheid waarmede zij verdedigd wordt, is die niet juist het bewijs dat men van de lagere school wonderen verwacht in het belang van die geestesrigting, die denkbeelden, dien maatschappelijken toestand, die wij, liberalen, als de wenschelijkste aanmerken?»

Zeër treffend, mijnheer de Voorzitter, en zeer waar! Indien

die zoogenaamd neutrale Staatsschool in waarheid neutraal ware wie zou er zich voor passioneren? Niemand; het volk passioneert er zich dan ook niet voor, of men moet het eerst bang gemaakt hebben voor overheersching van eene zijde, die men zelf wil overheerschen. Alleen de ingewijden, zij die weten wat er achter steekt, waar het om te doen is, alleen zij passioneren zich voor die zoogenaamde neutrale volksschool.

Ik ben ten einde van mijne rede. De heer Jonckbloet sprak in de zitting van 10 December 1868, van vaderlandsliefde. Uit *vaderlandsliefde* gevoelde hij zich gedrongen om ons te onthouden hetgeen hij in *abstracto* meer liberaal achtte. Mij dunkt, een staatsman, vooral in dezen tijd en in ons land, toont zich dan vaderlandslievend, wanneer hij vaderlandsliefde bij *alle* ingezetenen aankweekt. En dit geschiedt niet, wanneer men, met den heer Jonckbloet, voldoening weigert aan rechtmatige verlangens.

Ik vraag het toch: Hoe kan er vaderlandsliefde zijn en bloeijen wanneer men zich in een land niet gelukkig gevoelt? En hoe kan men zich gelukkig gevoelen — hoe kan vooral een *Nederlander* zich gelukkig gevoelen, indien hij zich in hetgeen hem het dierbaarst is, gekrenkt acht?

Indien er in Nederland staatslieden zijn die dien naam verdienen; staatslieden die oorzaken en gevolgen, actie en reactie nagaan, voor wie de ondervinding der eeuwen niet verloren is, staatslieden die zich niet door hunne wenschen en driften, maar door hun verstand laten leiden; die daarbij vaderlandsliefde genoeg bezitten om persoonlijke inzigten en wenschen op te offeren aan het algemeen welzijn des lands — het is hier de plaats om het te toonen. Één ding staat vast. Zoolang men in de weigering volhardt, komt er geen rust, geen vrede in den lande. Wij Katholijken, wij kunnen niet meer terug. Wij moeten den strijd volhouden ten einde toe. Voor ons is het sedert het mandement *juncta est alea*. Indien gij nu ook uwerzijds volhoudt, wat zal — ik bid het u — wat zal het einde zijn? Een onophoudelijke strijd; steeds vinniger en heftiger; scheuring in den lande en Nederland zwak tegenover den vreemde.”

Wij hebben deze redevoeringen paragraafsgewijze gemerkt om ze beter te kunnen volgen. De loop der gedachte en de zamenhang zullen daardoor niet verbroken worden.

Na eene korte inleiding en de verplichte *captatio benevolentiae* — verplicht vooral voor eene redevoering die lang moest duren en alles behalve gunstige ooren zou vinden — komt de redenaar tot de

§ 1. *Allerjongste houding der regeering.* Deze verdiende inderdaad wel berispt te worden. De heeren van Bosse en Fock hadden zich niet ontzien om op hunne stoeve (*»schrofte»* noemde ze in der tijd de heer Koorders met een duitsch woord) om op hunne stoeve houding in de onderwijsquaestie te pochen en daarop te wijzen als bewijs, dat zij vast in hunne schoenen stonden. Niet dat de heeren Ministers de bedoeling zouden gehad hebben, om bij de weigering tot tegemoetkoming nog hoon te voegen — och neen! zij wilden zich slechts bij hunne partij aangenaam maken. Zij wisten nu eenmaal dat de handhaving der schoolwet het stokpaardje der liberalen was geworden en wilden nu op hunne beurt aan deze speelpop hunner vrienden het hof maken. Dat zij daarbij gevaarlijk spel speelden, kwam hen niet in den zin. De heer van Bosse is over het algemeen niet zeer *»zartfühlend»*; hij is veeleer in de politiek wat men in het daaglijksch leven noemt een *»ruwe ziel»*; en wat den heer Fock betreft, hij is uittartend zonder het te willen of te weten. Want — het is treurig te zeggen, maar waar — de heer Fock begrijpt de onderwijsquaestie niet. Dat bewijzen al zijn redevoeringen. Toen hij den 15den December jl. over de onsterfelijkheid der ziel sprak en zich ontvallen liet dat dit een betwistbaar punt was, dat op de school niet geleerd mocht worden, meende hij het ook zoo kwaad niet. De Minister denkt te goeder trouw, wij gelooven het gaarne, dat de kinderen tot hun twaalfde jaar niet noodig hebben te weten, dat zij een onsterfelijke ziel hebben. Maar wat bewijst dit? Niets anders dan dat de Minister in zulke zaken niet thuis is. Ja! de vraag, of men naar het wettelijk tarief der schoolgelden, afzonderlijke lessen bij de Hoogere Burgerscholen kan bijwonen; de vraag of de gemeente Warfum moest gesubsidieerd worden voor het landbouwonderwijs — à la bonne heure! dat is iets anders; daarover kan de heer Fock meêspreken, zonder gevaar het spoor bijster te raken. Daarom bracht

dan ook waarschijnlijk de heer Thorbecke in genoemde zitting van 15 Dec. 1869, toen de heer Heemskerk Az. de netelige vraag omtrent de leer der onsterfelijkheid gedaan had, deze gewichtige vraagstukken op het tapijt, ten einde zijn roekeloos troetelkind van het gladde ijs, waarvoor het stond, af te trekken. Maar de heer Fock, altijd vol fiducia, zag het gevaar niet; hij antwoordde met aplomp op de vraag, door den heer Heemskerk Az. gesteld en viel jammerlijk — volgens professor Buys — in den hem gestelden valstrik.” 3)

Er zijn meer andere treffende blijken, dat de heer Fock niet weet, zooals de Duitschers zeggen »wo der Hase im Pfeffer liegt.” Wij herinneren slechts de vragen door schoolopzieners op last van Inspecteurs aan de onderwijzers gericht omtrent de toepassing der wet. Men heeft later gezegd, dat de Minister daar buit was. Dit was het beste wat men zeggen kon.

Hoe het zij, wij voor ons zouden het onderwijs liever in handen zien van den hefstigsten liberaal — mits hij verstand van zaken had — dan in die van den heer Fock. Niets gevaarlijker bij dingen van zoo teederen aard dan onnoozelheid. Wanneer men eene zaak niet kent, dan twijfelt men aan niets en vooral niet aan zich-zelfen. Men gaat maar door, gelijk Vondel zegt:

»de onwetendheid doorgaans is stout en onbeschroomd.”

Zoo veel is zeker, de heer Thorbecke, die de schoolwet tot elken prijs willende gehandhaafd zien, kon geen betere keuze doen, dan den heer Fock tot Minister van Binnenlandsche Zaken te roepen. Wat er ook gebeure, wie er aarzele of weifele, bij den heer Fock zal nooit de minste twijfel omtrent de deugdelijkheid zijner zaak opkomen. Dáár kan de kabinetsformeerder zeker van zijn.

De jongste houding der regeering nu was een nieuw bewijs der argelooze roekeloosheid des heeren Fock. Van een struikelblok maakt hij een voetstuk, waarop hij zich plaatst om zege te kraaien. Hoe moet dit den liberaal-katholieken in de ooren geklonken hebben! Hunne positie werd daardoor zeer bemoeilijkt, ja, onhoudbaar gemaakt. Het éénige, waardoor zij zich staande houden, de hoop en het vertrouwen op de welwillend-

3) De heer Buys maakt er een verwijt van aan den heer Heemskerk. Dit verwijt is geen compliment voor den heer Fock.

heid van het liberale kabinet, werd hun meêdoogeloos ontrukkt. Alle beloften, alle verzekeringen bij de stembus gedaan, bleken ijdel. En toch — geen spoor van gevoeligheid hunnerzijds. Waarlijk! er is iets dat nog verder gaat dan de cavalière manier waarop de Minister met zijn katholieke vrienden omspringt, en dat is — de gedweeheid dezer heeren.

§ 2. DE ONDERWIJSQUAESTIE IS EENE NIEUWE PHASE INGETREDEN.
Sedert wanneer?

Sedert en door het mandement. Het mandement geeft aan de onderwijsquaestie een geheel ander aanzien, brengt eene geheel andere verhouding tusschen de partijen. Door het mandement treden $\frac{2}{5}$ der natie op de zijde der bestrijders der schoolwet. Dit punt wordt in § 6 breedvoerig ontwikkeld; wij zullen dus voorloopig er niet meer van zeggen.

Deze nieuwe phase nu wordt niet genoeg erkend noch begrepen, en door de regeering wordt zij bepaaldelijk miskend. Voor de regering is het mandement als niet bestaande. Het heeft niet den minsten indruk op haar gemaakt; zij heeft er, gelijk men zegt, niet de minste notitie van genomen.

Merkwaardig feit en wel geschikt om ons tot nadenken te brengen!

Wat is het dat de regeering zoo onverschillig maakt? De erfelijke geringschatting der katholieken. Meer dan eenig ander ding doet ons de houding tegenover het mandement zien, hoe weinig wij Katholieken in tel zijn; uit welke hoogte onze liberale staatslieden tot zelfs op onze bisschoppen neêrzien.

Indien er ooit iets in staat was om eenen man als Thorbecke aan 't wankelen te brengen, het was het mandement. Hem toch kon niet, even als den heeren Fock en van Bosse, het gewicht en de gevolgen van een tusschenkomst des Episcopaaits ontgaan.

Intusschen de heer Thorbecke bleef onwrikbaar. Heeft hij de zaak rijpelijk gewikt en gewogen? En zoo ja, heeft hij geen oogenblik getwijfeld?

Niemand weet het. Wij zien alleen aan den heer Fock en de liberale partij dat hij tot het besluit is gekomen, het mandement in den wind te slaan.

En dit bewijst, gelijk gezegd, niets anders dan zijne geringschatting der Katholieken. Hij denkt: »Zij zijn weerloos en kun-

nen ons niets doen; hun getal is wel groot; maar zij zijn verdeeld en hebben gebrek aan mannen, om ze aan te voeren. Waarom zouden wij ze ontzien?"

Zoo denkt de heer Thorbecke en stapt over het mandement heen. Hij zou het zeker niet gedaan hebben, indien hij een beter denkbeeld gekoesterd had van hen, tot wie het mandement gericht was. O! indien bij hem de overtuiging bestond dat er moed en kracht onder de Katholieken gloeide, dat zij in staat waren zich te vereenigen en met veréende krachten naar een doel te streven, zijn besluit zou anders uitgevallen zijn.

Mogen wij ons beklagen?

Het zou onbillijk wezen. Het is niet de schuld van den heer Thorbecke dat hij geen betere gedachte van de katholieken heeft. 4) Dit ligt veeleer in den aard der zaak. Kan een schutsheer, een protector hooge achting voor zijne beschermelingen koesteren? En beschermelingen zijn de katholieken steeds van den heer Thorbecke geweest. Zij hebben zich vrijwillig en met dankbaarheid onder zijne hoede gevolgd.

Dit is een feit dat men betreuren maar niet betwisten kan. Laat ons de geheele waarheid zeggen, zonder aanzien van personen of partijen.

WIE HEEFT DE KATHOLIEKEN IN NEDERLAND GEËMANCIPEERD?

De liberale denkbeelden.

Het zijn niet de katholieken zelve, die hunne emancipatie, hunne gelijkstelling veroverd of doorgedrongen hebben; neen, zij hebben die als een geschenk ontvangen. Wat wonder dat zij zich te zwak gevoelden, de rechten te handhaven, die zij niet in staat geweest waren zich zelve te verschaffen? Na eeuwen lange verdrukking plotseling op eigen beenen geplaatst, zagen zij onwillekeurig naar steun om en vonden dien in den heer Thorbecke. De heer Thorbecke werd de protector der katholieken. Dit had zijn goede, maar ook zijn kwade zijde. De goede zijde was, dat zij terstond verzorgd waren; de kwade, dat hunne afhankelijkheid, hunne ondergeschiktheid zich bestendigde. De heer Thor-

4) 't Is bekend, dat de heer Thorbecke vroeger in Limburg en Noord-Brabant den raad placht te geven, geen katholieken maar liberale Protestanten tot afgevaardigden te kiezen.

becke stond ons met raad en daad bij, maar besliste tevens wat wij te doen en te laten hadden. Wij hadden de eer ingelijfd te worden in zijne liberale partij en dienden daar als hulptroepen, dikwijls tegen ons eigen belang in. Sommige katholieken begrepen wel het ongerief dezer positie; maar wat stond hun te doen? Wie durfde zich tegen den grooten man verzetten? In het jaar 1857, bij de behandeling der schoolwet, die nu zoo zwaar op onze schouders drukt, was het gezag van den heer Thorbecke nog zoo groot dat de meeste katholieken voor de wet stemden. Toen gold het nog: wat Thorbecke doet, is welgedaan. Intuschen alles heeft een einde. De overmoed van onzen protector werd grooter en grooter, en het vertrouwen op de lankmoedigheid en de leidzaamheid der katholieken kende op 't laatst geen grenzen meer. Straffeloos meende men alles te kunnen doen. Het scheen dat men zich zelfs de mogelijkheid van een verzet hunnerzijds niet meer kon voorstellen. Hoe anders is het ontwerp tot verhooging der grondbelasting in Limburg te verklaren? Dit heillooze plan ging uit van een ministerie Thorbecke, waarin nog wel een Limburger als Minister van Buitenlandsche Zaken zitting had. Of zou soms de laatste omstandigheid in het oog van den protector een waarborg te meer geweest zijn voor het geduld der Limburgers? Hoe het zij, het koord sprong. De Limburgers ontwaakten ten langen laatste uit hunnen zorgeloozen slaap en begonnen te protesteeren tegen eene eenzijdige en exceptionneele verhooging hunner lasten. Het spreekt van zelf dat daarbij de man, van wien het voorstel uitging, niet kon gespaard worden. Van den heer Betz kwam men natuurlijk tot den heer Thorbecke, als de verantwoordelijke persoon. Velen liep eene rilling over 't lijf, toen die naam 't eerst genoemd werd, maar spoedig was men er aan gewoon; het prestige was gebroken. Sedert spreekt men over den heer Thorbecke als over ieder ander sterveling en meer is er niet noodig om tot de overtuiging te komen, dat zijn protectoraat, wel verre van thans nog nuttig te zijn, integendeel een ondragelijk juk is, en dat van een liberaal van zijne soort voor ons katholieken geen heil te wachten is.

Waartoe ook een beschermheer? Zijn wij niet oud en wijs genoeg, om ons zelven te verdedigen? Zijn wij in de wieg gelegd, om enkel de deugden van bescheidenheid en nederigheid te beoefe-

nen? Ontbreekt ons de moed, de kracht of de wil, om zelfstandig op te treden? Zijn wij katholieken soms van een minder ras?

Wij zullen op deze vragen geen antwoord geven en zouden veeleer genegen zijn om vergeving te vragen, dat wij ze gesteld hebben. Aan de manhaftigheid der katholieken te twifelen, is eene onverdiende belediging. Wanneer wij nogthans deze vragen opperen, 't is aan het adres van zekere katholieken, die zich van de oude betoovering nog niet kunnen ontdoen. Het zijn de zoogenaamd liberale katholieken. Ofschoon de overgrootste meerderheid hunner geloofsgenooten het juk uitgeschud heeft, blijven zij zich vastklampen aan den heer Thorbecke en de liberale partij. Is het de macht der gewoonte of persoonlijke vriendschap en gehechtheid? Deze laatste rede zou alleen bij de leden der Kamer kunnen gelden die zich van tijd tot tijd in een handdruk of welwillenden glimlach van de grootte mannen der liberale partij mogen verheugen. Maar er zijn ook katholieken buiten de Kamer, die huiverig zijn om de oude banden te breken. Zij zien niet in, dat ons dat tot iets beters brengen zal. Te recht zijn zij afkeerig eene nieuwe soortgelijke alliantie als vroeger met de liberalen, thans met de conservatieven te sluiten. En om geheel alleen te staan, dat kan hen ook niet bevallen. Is er geen gevaar, vragen zij angstvallig, dat men dan tegen ons zal samenspannen? 't Is zeker schoon zelfstandig op te treden, maar kunnen wij dat wel volhouden? Zou het niet raadzaam zijn, zich rustig te houden, minder hooge eischen te stellen en van de welwillendheid der sterkste partij te leven?

Deze meening verdient allezins in ernstige overweging te komen. Het lijdt geen twijfel of men zal ons katholieken veel door de vingers zien, en menige gunst onder de hand toeduwen, wanneer wij, als kinderen, heel lief en aardig zijn. En dat houdt op wanneer wij pretentien maken, wanneer wij ons doen gelden. Dan heeft de welwillendheid een einde en men doet niet meer voor ons dan men moet. Maar wat van beide is nu het voordeeligst?

Het voordeeligst? — Wij schamen ons dat dit woord aan onze pen ontsnapt is. Het is hier geen quaestie van voordeel, maar van waardigheid. Hoe? wij katholieken zouden steeds als kinderen aan den leiband blijven loopen en ons met gegeven brokken voeden? Wij zouden zelven niet kunnen oordeelen, wat ons oir-

baar en nuttig is, en waarop wij aanspraak hebben? Wij zouden een tusschenpersoon noodig hebben, om onze rechten te doen gelden?

Neen! al ware het voor het oogenblik voordeeliger, wij begeeren geen gunsten; wij eischen ons recht, niets dan ons recht en geheel ons recht. Wij willen den broodkorf zelven in handen nemen, in de plaats van ons kruimels te laten toewerpen. Wij zijn te talrijk om eene zoo ondergeschikte rol te spelen. Aan twee vijfden der natie voegt het niet onder voorgedij te staan.

Ja! indien wij slechts eene kleine minderheid uitmaakten, die men des noods kon verpletteren, het zou misschien voorzigtiger wezen, de heeren naar de oogen te zien. Maar wat hebben wij te vreezen? Niets hoegenaamd. En daarentegen hebben wij veel te winnen.

Want, men vergete het niet: wij katholieken zijn wel *wettelijk* gelijkgesteld, maar niet *feitelijk*. En dit laatste zullen wij nooit worden door beschermheeren. Al zouden zij het willen, zij zouden niet kunnen. Evenmin zullen wij feitelijk gelijk gesteld worden door katholieke ministers, die uit deferentie voor de roomschen in de kabinetten opgenomen worden. Deze benoemen even goede en onevenredig groot getal protestantsche notarissen, kantonrechters, ontvangers enz. in de katholieke provinciën als andere ministers, terwijl zij een onevenredig klein getal in de provinciën met gemengde bevolking benoemen. Daar zijn wij dus niet meê geholpen. Er is maar één middel om tot ons doel te geraken. Wij moeten ons doen gelden.

Wij moeten ons doen gelden. Ziedaar wat wij katholieken te doen hebben. Is het noodig dat wij hier den ouden spreuk inroepen: elk mensch geldt slechts zoo veel als hij zich gelden doet? Indien dit waar is in de samenleving, hoeveel te meer zal het waar zijn in den constitutionneelen staat? Wie zich daarin niet doet gelden, is alsof hij niet bestond. De meest schreeuwend onrechtvaardigheden zijn met de regeering der meerderheid bestaanbaar, indien de minderheid den moed of de kracht mist, hare grieven tot gelding te brengen. Men vindt daarvan treffende voorbeelden in den staat die tot model verstrekt der constitutionneele regeeringen. Tot welke schrikbarende uitersten heeft het niet moeten komen, alvorens Engeland zich genoopt gevoelde aan de Ieren recht te doen wedevaren?

De katholieken in Nederland hebben niet alleen het recht op hunne zijde, maar zijn ook bij machte, om dat recht te doen gelden. Het recht staat in de grondwet geschreven, maar het *woord* moet *daad* worden en dat moeten zij zelve te weeg brengen. De macht ontbreekt niet; zal hun de moed falen?

Tot nog toe is twijfel veroorloofd. Er heeft zich wel eene beweging onder de katholieken geopenbaard, maar eene verdeelde, onzekere. Of zij tot krachtsinspanning in staat zijn, zal nog moeten blijken. De liberalen gelooven het niet, en dat is de reden waarom het mandement is in den wind geslagen, alsof het niets beteekende. Noch de regering, noch de liberale partij hebben er zich in 't minst aan gestoord.

§ 3. *Noch regeering noch liberale partij.* Wij hebben hier toch niet alleen met eene weerbarstige regeering te doen, maar bovendien (en dat is erger) met de geheele liberale partij. Terecht werd er onlangs in de kamer gezegd; zoolang de liberale partij blijft wat zij is, illiberaal op het stuk van onderwijs zullen de voorstanders van het vrije onderwijs den strijd voor waarheid en recht moeten voeren tegen elk ministerie dat uit die partij zal voortkomen."

»Zoolang de liberale partij blijft wat zij is," zeide de spreker. Maar zal zij dit niet altijd? en bestaat er dan hoop op uitkomst?

Hij die deze vragen zou opwerpen, maakt zich een verkeerd begrip van de liberale partij en van partijen in 't algemeen. Het grootste gedeelte van het volk en de kiezers behooren tot geen partij en velen zijn dan voor deze dan voor gene richting gestemd. Dit hangt af van de indrukken die men op een gegeven oogenblik ontvangen heeft. Bij de laatste verkiezingen bestonden er bijzondere omstandigheden die te weeg brachten, dat de onderwijsquaestie ten voordeele der liberalen werkte, althans in vele protestantsche kiesdistrikten. 't Is daarom in 't geheel niet zeker, dat dit steeds het geval zal zijn. Diezelfde onderwijsquaestie kan voor de liberalen nog wel eens noodlottig wezen. Daarvoor is slechts noodig, dat de kiezers beter de quaestie begrijpen en niet misleid worden. En wie aan de mogelijkheid hiervan vertwijfelde, die zou het geheele constitutionneele stelsel moeten verwerpen.

Maar ook de leden der kamer kunnen van zienswijze veranderen. De heer Jonckbloet zeide wel onlangs in de kamer, dat

dit niet kon, en dat het dus onnoodig was over het onderwijs te discuteeren, maar dit is slechts een persoonlijk gevoelen. De spreker schijnt anderen naar zich zelven te beoordeelen. Aan de bekeering van den Heer Jonckbloet moet men inderdaad vertwijfelen, want bij hem schijnt het meer aan den *wil* dan aan het *inzicht* te schorten. Heeft hij niet herhaaldelijk verklaard, dat de ware liberaliteit vordert het onderwijs vrij te laten en niet onder voogdij van den staat te stellen? En waarom doet hij dat dan niet? De heer Jonckbloet behelpt zich met uitvluchten. «*In abstracto ben ik voor uw verlangen, in concreto NIET*» zegt hij. Wat wil dat anders zeggen dan: feitelijk weiger ik u, wat u rechtens toekomt? En verder: *'t Is thans de tijd niet om toe te geven*. De agitatie moet vooraf ophouden. Eerst moet gij bedaard worden en niet meer vragen.» — Weet de heer Jonckbloet, die zoo geleerd is, niet, dat sedert de wereld staat, dit steeds en overal het voorwendsel is geweest om voldoening aan rechtmatige belangen te weigeren? Dit middel van niet-ontvankelijkheid is sedert lang versleten.

De zaak is deze: De heer Jonckbloet handelt anders, dan men volgens zijne denkwijze moest verwachten, omdat hij lid is der liberale partij. Hij gehoorzaamt aan een wachtwoord, niet aan de innerlijke stem. Ware hij niet miles militans, hij zou doen gelijk Pierson en Busken Huët. Zijn ongeluk is dat hij lid der Kamer is. Zou hij eerezuchtig wezen? Wij weten het niet. Maar indien hij het niet was, wat kon hem beletten voor zijne overtuiging uit te komen. En verbeeld u dan de verwarring, de verslagenheid der liberale partij, in de kamer. Een hunner woordvoerders tegen hen getuigende! Maar de partij ware verloren; zij kon het niet meer houden; zij moest hare weigering opgeven. Zoo ziet men van één man, van één enkel man hangt alles af. Met één man staat of valt de schoolwet. En moet men wanhopen, dat er ooit een waarlijk liberaal man in de kamer zal opstaan? Wat buiten de kamer herhaaldelijk geschied is, zou het in de kamer onmogelijk zijn?

»Het puik der liberale vernuften is reeds op onze zijde» roept de heer Hoffmans uit, en dacht daarbij zeker in de eerste plaats aan den heer Pierson. Voorwaar! een éminent man. Zijn brochuurtsjes, *de liberale partij op staatkundig gebied*, hebben in het liberale kamp eene groote verslagenheid te weeg gebracht. Professor

Buyts, de Nieuwe Rotterdammer en de Arnhemse Courant hebben het zwaard tegen den schrijver aangegespt. Met welk gevolg, weet ieder. De heeren P. van Bemmelen en Professor van der Wijck zijn later hunne geestverwanten te hulp gesneld. De heer Pierson echter heeft, zooveel wij weten, hun geschrijf zonder commentaar aan het oordeel van het publiek overgelaten. En waarlijk! er viel niets te repliceren, omdat er niets in 't midden gebracht was. In algemeene bewoordingen toch draaien deze heeren om het eigenlijke punt in quaestie heen en wachten zich wel in den maalstroom der logica van den heer Pierson te raken.

Sedert het betoeg van den heer Pierson is de quaestie voor een intelligent mensch geen quaestie meer. Zijn daarom alle liberalen, die aan de schoolwet blijven vasthouden geen intelligente menschen? Wij beweren het niet. Naast het wetenschappelijk staat een praktisch standpunt en dit domineert bij velen.

Nogthans eene partij heeft behoefte om in hare hoofdenbeelden ook theoretisch onverwonnen te zijn en dit is de liberale partij, wat de onderwijsquaestie betreft, niet meer. In theorie (in abstracto zegt de heer Jonckbloet) heeft zij ongelijk, en dit is kwaad dat neemt de geestdrift, de fidutie weg. De heer Pierson heeft in het hart der liberale partij een pijl gedreven, die niet uit te rukken is en die haar zal doen dood bloeden. Want aan bekering en zuivering valt, bij de hoofden althans, niet te denken.

Den heer *Busken Huët* hebben wij reeds genoemd — buiten kijf een der beste en geestigste schrijvers van dezen tijd. Aan de scherpzinnigheid van dezen schranderer criticus kon de inconsequentie der liberalen niet ontgaan. Hij getuigt dan ook dat het recht en de vrijheidzin zich aan den kant der Roomschen en anti-revolutionairen bevinden.”

En hoe is het dan met den professor? met den heer *Buyts*?

In den laatsten tijd minder. Hij heeft lang gedobberd en in be raad gestaan, maar schijnt thans voor goed naar de liberalen over te slaan. Het verwondert ons niet. De positie van den heer Buyts onder de liberalen is zoo benijdenswaardig, dat meer dan menschelijke kracht noodig zou zijn om die vaarwel te zeggen. Hij staat te hooger aangeschreven, naarmate men minder zeker van hem is, want de heer Buyts permitteert zich soms een toon aan te slaan, die in liberale ooren zeer schel moet klinken. »Indien ik de

overtuiging erlangde (zoo zal b. v. de heer Buys spreken) dat met de neutrale staatsschool propaganda der liberale denkbeelden beoogd of bedreven wordt, ik zou mij even sterk tegen de schoolwet verklaren als ik er nu voor ben."

»Maar zoo iets is verschrikkelijk! Die man hangt aan een zijden draadje. Vroeg of laat zal hij omvallen. En welk een slag zou dit zijn? Laten wij hem toch maar eeren en vieren, zoo veel wij kunnen."

En zoo gebeurt het. De heer Buys wordt letterlijk aangebeden. Of er berekening aan de zijde des hoogleeraars bestaat, weten wij niet; maar zeker is het dat de heer Buys een goed deel zijner populariteit verdankt aan zijn taktiek om steeds over het randje te loopen en zich niet met lijf en ziel in de armen der partij te werpen. Deze zelfstandige onafhankelijke houding, dit franc-parler doet wonderen. Het gros der liberalen valt daarvoor op de knieën, roepende: Genade! Barmhartigheid!

Maar wat denkt nu eigenlijk de heer Buys? — Zou hij het zelf wel weten?

Zeker is het, dat de hoogleeraar zich dikwijls in den geest van Pierson en Huët uitgelaten heeft. Bekend is zijn gezegde: *De genen die klagen over het monopolie der staatsschool hebben recht, en de liberale partij zal wijs doen, dat zij dat recht erkent en die grieven wegneemt,*" Is dit niet al wat men verlangen kan? Sprak hij slechts altijd zoo! Maar de heer Buys heeft ook andere noten op zijn zang. Vooral sedert de verkiezingen van Juni 69 hebben de liberalen in zijn oog gelijk gekregen. Het materieel succes oefent grooten invloed uit, niet alleen op de publieke meening, maar ook op die der hooggeleerde heeren. Hoe ging het met Bismarck na Sadowa? Hoe menige formule is er niet sedert door geletterden van allerlei aard uitgevonden, om den man ook voor de vierschaar der rede te verheerlijken, dien men vroeger verguisd had?

Hoe het zij, professor Buys — hij heeft het beloofd — behoeft slechts gewaar te worden, dat er propaganda gedreven wordt en hij keert zich tegen zijne vrienden. Daar bestaat kans toe. 't Is zelfs te verwonderen, dat hij tot nog toe niets bespeurd heeft van hetgeen elkeen openbaar is. Hoe is het mogelijk, dat den heer Buys nooit een feit is voorgekomen, dat hem deze strekking openbaarde? Heeft de hoogleeraar nooit anders dan officieel met een

schoolwetman gesproken? Heeft hij nooit een liberaal minister (den heer Fock b. v. die het hart op de tong heeft) een inspecteur of schoolopziener vertrouwelijk, gelijk men zegt, en robe de chambre, gezien? Men moet het veronderstellen, hoe onwaarschijnlijk het is. Anders zou de professor wel weten, waar de zaak op staat. Wij voor ons hebben nog nooit eenen liberaal ontmoet, zie zoo onnoozel was als de Heer Buys. Nooit heeft men ons pertinent durven betwisten, dat het tegen den invloed der geestelijkheid gericht was. Wanneer wij op eene verklaring daaromtrent aandrongen, was het antwoord: Al ware het zoo, zou het kwaad wezen?

Zou het kwaad wezen? — Daar zit de knoop. Dit maakt ook de lauwheid der conservatieven. Au fond zijn zij het meestal met de liberalen eens. Ook zij vinden het goed dat de geestelijkheid in toom gehouden worde. Het middel — de staatsschool daartoe te gebruiken — keuren zij wel af; maar hoe zal men zich sterk tegen het middel verzetten wanneer men het doel beaamt?

Hoe het zij, de propaganda der staatsschool c'est, le secret de la comédie. Ieder weet welk een geest over 't algemeen in het personeel van het staatstoezicht leeft en welke de impulsie is die van boven uitgaat. Er bestaan uitzonderingen, maar alleen dáár, waar het niet anders kan. Waar het eenigzins mogelijk is daar geldt het wachtwoord: *tegenaan van het bijzonder onderwijs, verdringen van geestelijken invloed*. Alle onderwijs dat niet van den staat uitgaat, wordt als vijandig, als een kwaad beschouwd. Men haast zich om overal staatsscholen op te richten ten einde aan de bijzondere den pas af te snijden. Autant de gagné sur l'ennemi, denkt men. Er wordt dan ook meer op de quantiteit dan op de qualiteit der staatsscholen gelet. Al wat van staatswege voor het onderwijs gedaan wordt, geschiedt meer uit afgunst en naijver, dan uit liefde voor het onderwijs. Hoe geheel anders is het b. v. in Pruisen gesteld. Daar neemt de staat alle bestaande machten, die het onderwijs bevorderen kunnen, in den arm, in de eerste plaats de geestelijkheid. Om alle argwaan weg te nemen alsof de staat bedoelde »den Geist umzugestalten» (den godsdienstzin te ondermijnen) worden bij voorkeur geestelijken tot schoolopzieners benoemd. Uitstekende en waarlijk verlichte maatregel! Nooit had Pruisen het zoo ver gebracht met zijn lager

onderwijs, nooit had het den schooldwang zonder verzet der bevolking kunnen invoeren, indien de staat op verlichting ware uitgeweest.

En dat is bij ons de hoofdzaak. Zou men zich kunnen voorstellen, dat de heer Fock naar pastoors of dominés zocht om de staatsscholen te inspecteeren? Maar dit zijn immers juist de menschen tegen welke het gemunt is! Dat ware den wolf de kudde toevertrouwen! Inderdaad men zou in ons land alles verloren, het onderwijs bedorven achten, wanneer de geestelijkheid toezicht uitoefende. Verbeeld u de verontwaardiging van den heer *Lenting* bij dit of dergelijk voorstel. Hoe? zou hij uitroepen, de staatsschool moet dienstbaar gemaakt worden aan de uitroeping *van het autoriteits geloof* en gij zoudt ze onder het toezicht der geestelijken, mannen van het autoriteitsgeloof, willen plaatsnemen! Waar zou het henen met de »*opgehelderde ideën*? 5) Professor Opzoomer zou zich niet minder luide doen hooren, hij die het de roeping der staatsschool acht, om het *vrije onderzoek, de wetenschap te handhaven tegenover het dogma*. 6)

Zoo spreken de voorvechters, naar ons inzien, duidelijk genoeg en voor elk verstaanbaar. Heeft professor Buys daar nooit iets van gehoord? Of weet hij niet »*ce que parler veut dire*»?

Er zou geen propaganda met de staatsschool bedoeld worden!

En waarom wordt er dan met die vinnigheid gestreden? Waarom zet het haat en wrok? Men kan anders toch wel in gevoelens verschillen, zonder elkander te verafschuwen. Waarom kan dit niet ten opzichte van de onderwijsquaestie? De voorstanders der schoolwet verfoeien uit 's harten grond al wie hun afgod bestrijdt. Niet alleen leeraren en onderwijzers — dien ware het te vergeven; zij denken natuurlijk dat het om hun tractement te doen is — maar ook alle andere liberalen, die geen geldelijk belang bij de zaak hebben. De oorzaak ligt voor de hand. Zij zien in de bestrijders van het staatsmonopolie vijanden van verlichting en beschaving. En wie zou die niet haten?

Wij verwijlen langer bij den heer Buys, omdat de kern van

5) Redevoering in de tweede kamer 10 Dec. 1868.

6) Zie zijne redevoering: de vrije volksschool bl. 38. »Onderwijs, zegt hij, onderstelt wetenschap, wetenschap vrijheid. Maar vrijheid kan geen der bestaande kerken verleen. Zoo wordt zij dan gehandhaafd door eene andere macht, door den staat.»

het leger onzer tegenstanders uit zijns gelijken bestaat. »*Dat is niet; dat kan niet zijn*» zeggen zij. Maar waarom wordt er dan geklaagd? Denkt men dat wij het niet zeer gemakkelijk en aangenaam zouden vinden, dat de staat de taak van onderwijzer vervult, indien dat onderwijs niets verkeerd in had? »*Dat verbeeldt gij u maar*» is de repliek »*Mij, althans is nog nooit iets voorgekomen, dat van liberale propaganda getuigde*».

En daarmee is alles gezegd. Vraagt dezen niet: Hebt gij de zaak onderzocht? Zijt gij in de verschillende provinciën geweest. Hebt gij hen die klagen, gehoord? Kent gij den geest der bureaux van Binnenlandsche zaken? Weet gij welk een toon in de kweekscholen van onderwijzers de heerschende is? Dat zijn *hunne* zaken niet. Zij hebben niets ondervonden en dus — het bestaat niet. Wat men aanhale, wat men noeme, het is voor de dooven gepreekt. En — geen erger dooven, dan die niet hooren willen.

Opmerkelijk is het, dat dezelfde professor Buys, die zegt niet te weten, dat er propaganda gedreven wordt, zich niet ontziet de liberale partij te bezweren propaganda te *blijven* drijven. Hoe onwaarschijnlijk, 't is waar. Men hoore:

»*De liberale partij, zegt de heer Buys, klemme zich vast aan het beginsel van staatsonderwijs, omdat zij naar mijne innige overtuiging dit beginsel niet kan prijs geven, zonder te gelijk hare roeping en haar ideaal op te offeren: het scheppen van de voorwaarden voor de zelfregering van den mensch noodig.*»

Wat wil dit zeggen, ontdaan van den afgetrokken vorm? *Scheppen van voorwaarden voor de zelfregering van den mensch noodig.*»

Vooreerst: *zelfregering van den mensch*, wat bedoelt de professor daarmee? Wie regeert zich zelve? Die zich niet door anderen in zijn denken en doen laat bepalen. Dus, uitsluiting van geloof en gezag, van dogma en priesters. De heer Buys spreekt toch hier niet van den *staatsburger*, maar van den *mensch*. Er kan dus geen sprake wezen van de gewone beteekenis van self-government. Hij wil dat elk op het standpunt sta, van met de oude formule te zeggen: *Homo sum, humani nihil a me alienum puto*. Dat is wat de Duitschers noemen: der algemeen menschliche Standpunkt.

Nu moet het mogelijk gemaakt worden, dat ieder op dit standpunt sta. En daar moet, volgens den heer Buys, de liberale partij

voor zorgen. Dat is hare roeping. Zij moet de voorwaarden scheppen die daarvoor noodig zijn, dat wil zeggen, zij moet alle hinderpalen uit den weg ruimen. En welke zijn die hinderpalen? Kerkgeloof en priestergezag. Dus de roeping en het ideaal der liberale partij is, kerkgeloof en priestergezag van het opkomend geslacht te verwijderen.

Wij laten nu daar, of dit de roeping eener staatkundige partij zijn kan, en vooral zijn mag. Maar met alle kracht die in ons is, komen wij op tegen het middel dat de professor zijner partij aan de hand geeft om hare roeping te vervullen en haar ideaal te bereiken. Staatsonderwijs. Dus, de staat moet het doen. De staat moet zorgen dat de opkomende geesten vrij blijven van kerkgeloof en priestergezag. Het is alsof wij de heeren Lenting en Opzoomer hoorden.

Is dat geen propaganda, Professor, wat gij daar der liberale partij aanbeveelt? Is dat geen toeleg, om invloed op de geestesrichting, op de wereldbeschouwing der jeugd uit te oefenen? Zeg niet: »Ik eisch geenzins dat het staatsonderwijs ongelooft leere en onafhankelijkheid van het priestergezag inboezeme; ik verlang alleen, dat men de jeugd niet verrasse, niet overrompele; dat de staat ze in bescherming neme tegen invloeden die ik verderfelijk acht, tot dat de jongelingschap in staat zij, met oordeel des onderscheids te kiezen.» — Dat recht hebt gij niet. Dat recht heeft de staat niet. Dat is, als gij wilt *negatieve* propaganda, maar het is propaganda. Wie wijst ook de grens aan tusschen negatieve en positieve propaganda?

Mag de staat directelijk of indirectelijk door zijn onderwijs invloed pogen uit te oefenen op de godsdienstige overtuiging van het opkomend geslacht? dat is de vraag. Ontkent gij dit met ons, dan moogt gij ook geen »voorwaarden willen scheppen voor de zelfregering van den mensch noodig.» Ontkent gij die vraag niet, dan zeggen wij u, dat gij inbreuk maakt op het recht der ouders, die den staat toeroepen: »onze kinderen zijn onze kinderen, en die zullen gelooven wat wij gelooven, al houdt professor dat voor bijgeloof. Met zijne *voorwaarden* hebben wij niet te schaffen. Hij late ons en onze kinderen met rust.»

Omtrent het recht der ouders, zie Fruin: Tien jaren uit den Tachtigjarigen Oorlog, bl. 288 en 289: »Niet zonder mededoogen kunnen wij nu nog, »na derde halve eeuw, de klagten hooren, door de katholieken in hun ver-

»drukking geslaakt. »Merkt wat eene groote pijn en marteling het voor onze
»arme zielen is, dat benemen van al de middelen onzer zaligheid, het der-
»ven der waarachtige leering van het katholieke geloof, de uitreiking der
»H. Sacramenten. Wij weten dat wij een onsterfelijke ziel hebben, en dat,
»die verloren, al verloren is; wij weten dat die niet zalig kan worden zon-
»der het waarachtige geloof en het gebruik der H. Sacramenten. Wat hart-
»zeer en marteling denkt gij dan wel dat wij dag en nacht lijden, die zoo
»gaarne onze en onzer kinderen zielen zouden zalig maken, en dien de mid-
»delen ontbreken!" — Dat griefde het ouderhart het meest, dat zij hun kin-
»deren in onwetendheid en ongodsdienstigheid zagen opgroeijen. — »Het ge-
»bod des Heeren belast ons zorg te dragen voor goede onderwijzing onzer kin-
»deren, en de natuurlijke liefde dringt ons daartoe; wat pijn en marteling
»meent gij dan wel dat wij lijden, als wij zien dat wij het niet kunnen,
»dat onze kinderen verwilderen, opwassen als wilde wouters zonder eenige
»goede leering en oefening, zoodat zij van God niet weten en nooit de ka-
»tholieke kerkdienst gezien hebben. Willen wij ze ter school laten gaan,
»zoo zien wij dat zij door hun meesters verleid worden, want er mogen
»geen katholieke scholen of schoolmeesters zijn, noch eenige katholieke
»boeken gebruikt worden." — Slechts één uitweg bleef er over, en die nog
»maar alleen voor de gegoeden: zij konden hun kinderen buiten 's lands naar
»de goede scholen der Jesuiten laten gaan en naar de katholieke universiteiten
»zenden. Maar ook dien uitweg sloot thans de voorzigtigheid der Staten hun af,
»want van de Belgische Jesuiten had men nog anti-nationaler opleiding dan
»van de Hollandsche geestelijkheid te vreezen. Bij een plakaat van 4 April
»1596 werd bepaald, dat al wie op de Jesuiten-scholen of aan de Belgische
»universiteiten zijn opvoeding ontving, daardoor voor altijd onbevoegd werd
»tot eenig ambt, en dat hij buitendien voor elke maand, die hij er vertoefde
»honderd gulden, te verhalen op zijn bezittingen en op die zijner ouders of
»voogden, verbeurde. — »Hoe zouden wij arme katholieken (zoo jammert een
»hunner) meer getiranniseerd kunnen worden? Wat hebben wij naast ons
»zelven liever dan onze kinderen, hoe lijden wij als zij ziek of gekwetst
»zijn, als zij sterven! En wat denkt gij dan dat wij lijden, als wij hen ziek
»zien naar de ziel, ongeleerd in godsdienst en godsvrucht, in gevaar van
»verleiding en afval; als wij vreezen moeten ze voor eeuwig te verliezen?
»Wij zien dagelijks hoe menige katholiek er sterft, wiens weezen terstond,
»bij gebrek aan goed onderwijs, van ketters verleid worden; en, ziende op
»onze eigene kinderen, hebben wij dag en nacht grootelijks te vreezen dat,
»als wij het hoofd eens neergelegd zullen hebben, onze kinderen of kinds-
»kinderen zullen doen gelijk vele anderen, afvallen van de katholieke reli-
»gie, en zich zelven met hun nakomelingen eeuwiglijk verdoemen. — Is
»dit vrijheid van godsdienst en conscientie?"

Thans bezigt men die krasse middelen niet meer, maar 't is nog altijd dezelfde toeleg, behalve dat de staat de katholieken niet meer *protestanti- seeren* maar *moderniseeren* wil. En dat is nog veel erger.

Wat zou de heer Buys tegen dezen eisch inbrengen?

't Is zoo. Wanneer men de zaak op den keper beschouwt, dan ziet men dat de heer Buys au fond hetzelfde wil, wat de heeren Lenting en Opzomer verlangen; hij zegt het alleen

»mit ein bisschen anderen Worten.»

De schoolastische formule van den professor kan alleen den half geleerde blinddoeken. Even als gene *enfants terribles* spoort hij aan tot propoganda der liberale wereldbeschouwing. En dan zegt hij nog, dat hij zich tegen de schoolwet zou keeren, indien hij wist dat zulks plaats had! *Nota bene*, hij is er zelf meê bezig.

Hoe zal men dit verklaren? Spreekt de professor zoo geleerd, zoo abstract, dat hij zich zelve niet meer verstaat?

Hoe het zij, één ding staat vast. Zij die redeneeren onder de liberalen (men denke ook aan den heer Jonckbloet) vervallen onveranderlijk in tegenspraak met zich zelve. Wat wonder dan dat zij, die logisch zijn, tot ons overkomen? Het is onze schuld niet dat het getal der bekeerlingen zoo klein is. Is er geen logica in het liberale kamp? of is de discipline sterker dan de logica?

Er kunnen nog andere redenen bestaan van meer materieelen aard. Wat dunkt u, indien er eens zoo veel te winnen was, bij het getuigen voor waarheid en recht, als er bij te verliezen is, zou de desertie uit het liberale kamp niet aanmerkelijker wezen? Men mag het veronderstellen. De zaak heeft nu zeer weinig aantrekkelijks. Uitgejouwd en door de heerschende partij verschopt te worden, is al wat men te wachten heeft, wanneer men aan het goede recht der liberalen twijfelt. Een verstandig jong mensch, die vooruit wil, treedt niet in die netelige quaestie, maar houdt zijne oogen gevestigd op de vele, rijkelijk bezoldigde betrekkingen, die de staat aanbiedt. Of hij gelijk heeft! Menigeen die er in vroeger tijden niet om gedacht zou hebben voelt zich thans geroepen tot den lastigen onderwijzers-stand. De grove tractementen en pensioenen schijnen een onweerstaanbare kracht uit te oefenen. De aard der Hollanders is plotseling veranderd; men verdringt zich om in staats dienst te komen. De staat ziet de sollicitanten gaarne komen en zorgt er zooveel mogelijk te plaatsen. Hij scheidt zich zodoende een machtigen steun, een phalanx waarop hij rekenen kan. De voorstanders van het vrije onderwijs rekenen dan ook niet op hen. Zij die in het staats-

onderwijs een bestaan vinden, zijn niet vrij tegen den staat te getuigen. Het spreekwoord zegt: »Wiens brood gij eet, wiens woord gij spreekt.» Maar daarom heeft dan ook hunne opinie weinig waarde. Wat waarde heeft en waarop wij prijs stellen, dat is het oordeel van schrandere en onafhankelijke mannen. En dit oordeel kan zich op den duur niet anders dan ten voordeele der ware vrijheid uitspreken. Het ijs is reeds gebroken. Op het voetspoor der heeren Pierson en Busken Huët zullen volgen die de eischen eener waarachtige vrijzinnigheid begrijpen. Het zal en moet zoo ver komen, dat een intelligent man zich schaamt, het stelsel der liberalen in bescherming te nemen. Van dat oogenblik hebben wij moreel gezegevierd en dan *volgt de rest van zelf*”, gelijk Opzoomer zegt.

§ 4. Wij komen thans tot de kern der redevoering, de vraag: *Hoe is het mandement ontvangen?*

Bij de beantwoording dezer vraag toont de redenaar eene kalmte die het ons moeilijk valt te bewaren. Voor ons is dat ook minder noodig. Wij zijn niet verplicht parlementair te spreken en zijn veeleer gehouden, de waarheid zoo duidelijk mogelijk te zeggen.

Het mandement is door de liberalen op eene niet te qualificeeren wijze ontvangen. Geheel het kamp kwam in opschudding en alles liep te wapen. Om te vechten? Neen! om te schreeuwen. Het was een rumoer als Willebrord in Gijsbrecht van Amstel schilderde. In sommige couranten duurt het misbaar tot op huidigen dag voort; de woede schijnt bij hen kroniesch te zijn geworden.

En dat al zonder de minste aanleiding! Het mandement was kalm, bescheiden en gematigd; men vond daar niets aanmatigends noch uittartends in. De bisschoppen spraken tot de geloovigen over de opleiding der kinderen tot deugd en godsvrucht, en ontrieden daarbij het gebruik maken van godsdienstlooze scholen, voor zoo verre men daarbuiten kon. Dat was hun recht en hun plicht. Geen redelijk mensch kan daarover vallen. Het zal toch wel geoorloofd zijn in een vrij land als het onze, waar de grondwet als beginsel vooropstelt: »*het geven van onderwijs is vrij*,” de eene school boven de andere te verkiezen. Men zou het zeggen, maar de liberalen dachten er anders over. De voorkeur

door de bisschoppen aan de godsdienstige school gegeven boven de neutrale school, was een gruwelstuk in hunne oogen en mocht niet zonder luidruchtig protest voorbijgaan. Ziedaar den vrijheidszin der liberalen!

Opmerkelijk hierbij is het, dat in geheel het vrije Nederland geen enkele stem is opgegaan, om tegen deze openbare schending der vrijheid van de kerkvoogden te protesteeren. Niet alleen niet bij de liberalen, maar nergens, ook niet bij de geloovige protestanten. Waren het de traditionneele antipatiën tegen de Roomschen die hen beletteden! Hoe het zij, het verdient aanerkenning dat de heer Groen van Prinsterer, na oplettend te zijn gemaakt, er nu ruitelijk voor uitkomt dat »*het mandement door de liberalen niet is bejegend zoo als het betaamde.*» Ziedaar eene getuigenis die niet van vooringenomenheid verdacht is. Het hoofd der anti-revolutionaire partij zegt daaromtrent in de »*Nederlandsche gedachten.*»

»Het mandement der Bisschoppen is a.) door de liberalen niet naar den eisch der grondwet bejegend b.) beschamend voor het Hervormd kerkbestuur.»

»a). De liberalen hebben in hunne polemieken tegen het mandement het grondwettig recht der gezindheden ter zijde gesteld.»

»Het mandement, 't is zoo en niet anders, is door het liberalisme niet bejegend, zoo als het betaamde, ja, veilig mogen wij zeggen, zoo als de grondwet dit, naar luid der artikelen over godsdienst en onderwijs medebrengt.»

»b). Ongunstig steekt bij het *plichtmatig* protest der Bisschoppen het vadsig berusten van het Hervormd Kerkbestuur af.»

Met deze getuigenis van den heer Groen van Prinsterer is de hoofdgedachte der redevoering als juist gewaarborgd. Zonder dat kon men denken dat sprekers katholiek gevoel in 't spel was en hem zoo streng over de houding der liberalen deed oordeelen. Maar nu de heer Groen het rumoer der liberalen tegen het mandement nog scherper berispt dan de heer Hallmaus, nu mag men gerust aannemen, dat de bestraffing volkomen verdiend was.

Zij was gericht tegen de geheele liberale partij, want alle liberalen, van de grootsten tot de kleinsten, hebben zich daaraan schuldig of medeplichtig gemaakt. De groote gaven het wachtwoord en bliezen het vuurtje aan. Men weet welken overwegen-

den invloed sommigen onzer liberalen staatslieden op de meest verspreide couranten uitoefenen. Niemand zal veronderstellen, dat de Nieuwe Rotterdammer Courant zoo fel tegen de Katholieken zou te velde trekken, indien de heer *Fransen van de Putten* zulks niet gedoogde. En de heer *Thorbecke* dan! Hij had slechts zijn »*quos ego*» te doen hooren, om den opstekenden storm terstond weer tot bedaren te brengen. Hij liet begaan. De hooghartige man die in 1853 zoo fier neerzag op den »*volkswaan van den dag*» versmaadde het niet, ditmaal van een dergelijken waan gebruik te maken ten behoeve zijner geliefkoosde neutrale volkschool. Ofschoon zeer wel wetende dat er door de bisschoppen niets misdaan was, liet hij zijn volgelingen op de been brengen en belette niet dat zij voorthouden. Op dat oopenblik geloofden velen te goeder trouw, dat de Spaansche inquisitie weer in aantocht was en meenden in het mandement een voorbode daarvan te zien. Het was daarom noodzakelijk de vraag te stellen:

§ 5. Wat is het mandement?

Voor de geloovigen een leefregel; voor andersdenkenden eene verklaring der katholieke begrippen omtrent het onderwijs, afgegeven door de bevoegde autoriteit.

Door het mandement is ter kennis van den wetgever en van het geheele Nederlandsche volk gebracht, hoe de katholieken over de regeling van ons lager onderwijs oordeelen.

Niemand kan langer onwetendheid voorwenden. Aan ieder is kenbaar gemaakt, dat de bestaande regeling in strijd is met de godsdienstige begrippen der katholieken.

En hieruit volgt, dat de schoolwet voor $\frac{2}{5}$ der natie in strijd is met de grondwet.

De redenering is doodeenvoudig.

Art 194 der grondwet zegt: *De inrichting van het openbaar onderwijs wordt met eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen door de wet geregeld.*

Het blijkt dat de godsdienstige begrippen der katholieken ($\frac{2}{5}$ der natie) bij de bestaande wettige regeling niet geëerbiedigd zijn.

Dus, is de bestaande regeling voor $\frac{2}{5}$ der natie in strijd met de grondwet.

Ons dunkt op deze redenering valt niets af te dingen.

De liberalen gevoelen het ook en daar vandaan het oorverdoovend gedruisch dat zij aanhieven bij het verschijnen van het mandement. Daar viel niet tegen te redeneeren, dus het moest overschreeuwd worden. De liberale partij volgde hier de gewone tactiek der straatjongens.

§ 6. Vroeger heette het altoos: *wij hebben de meerderheid der natie op onze zijde*. Een slecht argument wat de innerlijke waarde betreft, maar zeer krachtig en afdoende in concreto. Het was met andere woorden: gij kunt zeggen wat gij wilt, wij hebben de macht in handen. De liberalen, die zich beroemen alles voor de rechtbank der rede te brengen, hebben een schromelijk misbruik van dit meerderheids-argument gemaakt. Vooral tegenover den heer *Groen*, dien men met zijn vrienden ook in officieele stukken niet anders noemde dan »*de kleine minderheid*.”

Dit houdt nu op. In de Kamer moge de meerderheid voor de handhaving der schoolwet zijn, in den lande niet. Dit is met cijfers na te wijzen. De katholieken gevoegd bij de geloovige protestanten maken verre de meerderheid der natie uit.

Het meerderheids-argument is dus den liberalen ontvallen. Hun rest niets meer dan het »*non possumus*”. door den heer Heemskerk Az hier zeer ter snede vertaald door: *wij willen niet*.

Inderdaad de liberalen *willen* niet. Dit is hun groot, hun éénig argument, en is het altijd geweest. Reeds bij de geboorte der schoolwet, in 1857, moesten zij in het debat zwichten voor de argumentatiën der bestrijders der schoolwet. Wie die belangrijke beraadslagingen nagaat, komt onveranderlijk tot de overtuiging, dat de moreele zegepraal niet op hunne zijde was, ofschoon de wet met groote meerderheid aangenomen werd. De redevoeringen van de heeren Groen van Prinsterer, van Reede van Outshoorn, van Lijnden, Mackay, van Foreest, Elout van Soeterwoude, Hofman, alsmede die der Katholieken, van Nispen van Sevenaer, Botz, Meylink, Dommer van Poldersveldt, Luyben en van Wintershoven zijn daar om te bewijzen, dat der kamer althans het licht niet onthouden werd. Toen reeds streden katholieken en anti-revolutionairen in dezelfde geleerden voor dezelfde zaak, de gewetensvrijheid.

Gewetensvrijheid! wie had ooit gedacht, dat dat kostbaar kleinood tegen zich noemende liberalen zou moeten verdedigd worden!

En toch is het zoo. Tempora muntantur et nos mutamur in illis. Protestanten en katholieken die in vroeger tijden elkander om het geloof vervolgden, zij staan nu samen tegen den gemeenschappelijken vijand, het ongelooft. Het geldt hier:

»Krijg van buiten
doet vrede sluiten.»

Inderdaad vergeleken met den strijd op leven en dood, die thans tegen alle kerkgenootschappen gevoerd wordt, was de vroegere oneenigheid tusschen die kerkgenootschappen onderling, slechts een binnenlandsche twist. De tijden zijn voorbij om den voorrang te strijden. Het geldt hier aller leven en bestaan. Meer dan ooit eischen de omstandigheden dat men de erfelijke antipathien late varen.

§ 7. Want de vijand is sterk. Het is gebleken bij de laatste verkiezingen van Juni 1869. Waarom zouden wij het ontkennen of verbloemen? Die verkiezingen hebben niet beantwoord aan onze verwachtingen. Het zwarte spook, in 1853 door de conservatieven tegen de liberalen te werk gesteld, werd nu door de liberalen tegen de conservatieven gericht. De onderwijsquaestie raakte op den achtergrond. Aan het lichtgeloovig volk werd diets gemaakt, dat het land door paapsche overheersching bedreigd werd. De staatschool alleen hield het dreigend gevaar tegen en daarom mochten alleen voorstanders der staatschool gekozen worden. Maar zullen nu, vragen wij, zoodanige verkiezingen, bij boerenbedrog verkregen, als de definitieve uitspraak der natie over de onderwijsquaestie gelden?

De verkiezingen in Juni 1869 hebben echter ook hunne lichte zijde. Wij bedoelen het ontwaakt zelfbewustzijn der katholieke bevolking. Vroeger tastte men in het duister; elkeen zocht, zoo goed hij kon zijn eigen weg, en, van gemeenschappelijke belangen, met vereenigde krachten te verdedigen, was geen sprake. De gedachte zelf, eene afzonderlijke partij te vormen en als katholieken op het staats-tooneel te treden, scheen velen vermetel. De provincie Limburg met name, moest zich maar op hare manier zoeken te redden en zich van de anderen niets aantrekken. Zoo dachten, zoo leerden velen aldaar.

De nevel is opgeklaard, de zon doorgebroken. Het gevoel van

solidariteit tusschen alle katholieken in den lande is ontwaakt, meteen is het zelfgevoel van eigen kracht en waardigheid gerezen en men ziet met deernis neer op de laatste stuiptrèkkingen der particularistische pogingen, die zich nog van tijd tot tijd in de meest zuidelijke stad des rijks openbaren.

Maar van dat al neemt de heer Fock geen notitie. Voor hem bestaan geen katholieken en geen katholieke verkiezingen. Deze laatsten komen bij hem niet in aanmerking. De verkiezingen (zegt hij zonder te onderscheiden) hebben de onderwijs-quaestie beslist en aan die uitspraak houd ik mij. Wij kunnen desnoods de katholieke stemmen in de kamer missen en *omdat* wij die missen kunnen daarom verklaren wij thans ronduit: »Nooit zal de schoolwet herzien worden. Nooit!”

Aldus spreekt de heer Fock. En toch zijn er nog katholieke leden der Tweede Kamer die zich den schijn geven van nog iets van de goedertierenheid der liberalen te verwachten! Zulks kan niet ernstig gemeend zijn. De heer Heijdenrijk was de laatste die zich daaromtrent te goeder trouw illusien kon maken.

§ 8. Wij hebben gezien welk effect het mandement gemaakt heeft. De vraag doet zich thans op: welk effect had het redelijker wijze moeten maken?

Men zegt wel eens in het dagelijksch leven: »Een goed woord vindt eene goede plaats,” maar dit was hier het geval niet. Hier was door de bisschoppen een goed woord gesproken, maar het werd euvel opgenomen.

Is er iemand die ontkent dat het mandement een goed woord was? Hij zou de eerste zijn.

Allerhande aanmerkingen, of liever haarkloverijen zijn er gemaakt, maar de *toon* en de *houding* van het herderlijk schrijven heeft niemand berispt. Integendeel, als uit éénen mond klonk de lof daaromtrent van de lippen ook der hartstochtelijkste bestrijders. 7) Maar waarom dan niet bedaardheid met bedaardheid, zachtzinnigheid met zachtzinnigheid bejegend? Dit is zoo natuurlijk en zou vrede en eensgezindheid zoo zeer bevorderd hebben. Voorwaar! het is de schuld der bisschoppen niet, indien het man-

7) Men denke aan de heeren Opzoomer en Bosscha.

dement geen toenadering heeft te weeg gebracht. Wel verre van uittartend te zijn, was de brief zoodanig gesteld, dat de liberale partij, zonder zich iets te vergeven, aan het geuite verlangen kon gehoor geven. Geen politieke tegenstanders, geen gehate vijanden dwongen hier op schamperen toon en onder dreigementen concessies af. Neen, ingetogen en in het publiek leven onbekende personen ontwikkelden hier op gemoedelijken toon gewetensbezwaren, tot welker uiting zij door hunne betrekking geroepen waren. Wat men aan de katholieke publicisten en kamerleden geweigerd had, men kon het gevoegelijk aan de bisschoppen toegeven. Nooit was er een gunstiger gelegenheid voor de liberalen, om van hunnen ouden dwaalweg terug te keeren. Het mandement kon en moest de brug worden waarover zij in het gebied der waarachtige liberaliteit terugstapten.

Dan helaas! in plaats van met open armen den vredesbode te ontvangen, heeft men alarm geslagen alsof de vijand voor de poort stond en alles te vuur en te zwaard dreigde te vernielen.

§ 9. En waarom? Met welk doel? Met welke hoop van uitkomst?

Deze vragen schijnt men zich niet gesteld te hebben. Wanneer men geredeneerd had, was het onmogelijk zoo dwaselijk te handelen. Wij kunnen toch niet veronderstellen dat de liberalen in den waan zouden verkeerd hebben, het mandement met goed gevolg te kunnen doodschreeuwen. Bang maken geldt niet meer; de katholieken in Nederland zijn, zoo al niet tot de algeheele bewustheid hunner *kracht*, dan toch tot die hunner *rechtzekerheid* gekomen. Sedert 1853 weten zij bij ondervinding: »de gans blaast wel, maar zij bijt niet.»

Men maakt zich zonderlinge illusien. Hoe de liberalen er aan komen, weet de hemel, maar zij koesteren de meeste valsche begrippen omtrent den aard hunner katholieke medeburgers. Te goeder trouw verbeelden zij zich dat een goed deel hunner onder het juk der geestelijkheid zucht en niets liever wenscht dan daarvan ontslagen te worden. De liberalen (zij zijn zoo goed) willen deze arme verdrukten een handje helpen. Zij schelden op de zoogenaamde priesterpartij, de *Ultramontanen*, én verheffen én bemoedigen de »liberaal-nationaal-katholieken.»

Divide et imperes, verdeel en heersch, is hunne leus.

Maar zullen zij slagen?

Waar ter wereld zulks mogelijk ware, in Nederland nooit. Hier brengt men slechts het tegenovergestelde te weeg van hetgeen men beoogt. En hoe kan het anders. Indien er op aarde katholieken zijn die den vuurproef doorstaan hebben, het zijn de Nederlandsche katholieken. Eeuwen lang hebben zij hunnen godsdienst in nood en dwang, ten spijt van verdrukking en vervolging bewaard, en zullen dien duren schat thans niet laten varen, nu zij hem ongemoeid bezitten mogen. Terecht roept de spreker uit:

»Indien het waar is wat de geschiedenis van alle volkeren en tijden leert dat de mensch zich meer en meer aan zijne godsdienst hecht naarmate hij meer daarvoor te lijden heeft, is het dan wel te verwonderen dat de Nederlandsche katholieken zoo innig aan de Roomsche godsdienst gehecht zijn?»

En hij had er kunnen bijvoegen:

Ieder blik van minachting, ieder woord van verguizing, iedere daad van achteruitstelling die den katholieken ter wille hunner belijdenis ten deel valt, doet hen in nieuwen gloed van liefde — wij allen gevoelen het — voor dien eertijds vertrapten, thans nog vaak miskenden godsdienst ontvlammen.

De liberale pers moge het ad notam nemen. De verguizing der katholieken is het zaad der ultramontanen.

§ 10. Inderdaad! waar men voor vreeze, afvalligen zal men nooit maken. De katholieke kerk staat als een rots in zee, vast en onwrikbaar. Zij die zooveel stormen in den woesten wereldoceaan doorgestaan heeft, vreest geen storm in een glas water. De Nederlandsche liberalen zullen haar niet overweldigen. Dat zij zich zulks in dolle drift onderwinden, lokt een glimlach op de lippen van elken wijsgeer en denker. De heer Pierson stelt dan ook meesmullende aan onze liberalen staatslieden de vraag: of zij zich in goeden ernst tegen eene macht als die der Roomsche kerk opgewassen wanen?

Het is dus hier, gelijk men zegt, hard tegen hard. De liberalen *willen*, de katholieken *kunnen* niet terug. Wat zal nu het einde zijn?

De heer Cremers, lid der Eerste Kamer, heeft een solutie

aan de hand gegeven. »Voor hen, zeide hij, die met de schoolwet geen genoegen kunnen nemen, is in Nederland geen plaats.» Dus — de katholieken moeten het land ruimen.

Wij nemen de vrijheid den geachten spreker op te merken, dat dit een geweldig derangement zou veroorzaken. Een derde der natie verhuizen — zonder te spreken van de geloovige protestanten! dat is toch wel ietwat bedenkelijk. Zou de zaak niet op eene andere wijze beter kunnen gevonden worden? Het komt ons voor dat de staatschool eigenlijk eene uitvinding en liefhebberij is van *staatsmannen*. Het volk verlangt onderwijs; maar is er niet bijzonder op gesteld, dat de staat het geeft, als het maar goed is. Voor onze liberale staatslieden is dit echter niet genoeg; zij willen de volksschool in handen hebben, om het volk naar hun model te fatsoeneeren. Een groot deel van het volk bedankt daar voor. Zietdaar het geheele geheim en de oorzaak van 't geschil. Indien nu deze enkele drijvers de goedheid hadden hunne buitensporige pretensies te laten varen of — kunnen zij 't hartenlust niet bedwingen — hunne Penaten naar elders over te brengen, dan ware alle twist ten einde, en vrede en rust voor goed hersteld.

Wat dunkt den heer Cremers van deze solutie?